

Om soldattorp

I Skaraborgs Län, i trakten av Axvall, har man sedan länge lärt sig leva livet i närheten av den Svenska Krigsmakten.

Orten Axvall har ju alltsedan Karl XI omorganiserade krigsmakten i Sverige varit platsen för länets exercis- och generalmönstringsmöten. Det är ju också ganska naturligt att ortens egendomslösa befolkning i stor omfattning försökte bli städslade som knektar eller ryttare, för att snabbare få en trygg utkomst.

Så tänkte troligen också min farfarsfar torparsonen August Pettersson, född i Istrums socken 1850 07 19.

Han växte upp tillsammans med sin far Petter Andersson och mor Maria Greta Andersdotter på torpet Gåsholmen, Torpareslätten, i Istrum. Trots att han var äldst i syskonskaran bröt han tidigt upp från slitet vid torpet och sökte sin utkomst inom krigsmakten.

Han antogs 1870 09 29 vid 20 års ålder som soldat nr 8 vid Kungliga Västgöta Regemente, Gudhems Kompani nr 7 för Skarke (Varnhem) socken och Borregårdens Rote under namnet August Timm.

August var troligen av normallängd för befolkningen. Hans längd vid mönstringen angavs i rullan till 1 m och 75 cm .

Som nybliven soldat tilldelades han soldatboställe no 8 på Borregården under Klostrets Rote i Varnhem.

Med hjälp av Björn Lippold, Centrala Soldatregistret, och Arne Sträng, Skara Bibliotek, har läget av detta torp kunnat bestämmas.

Det visade sig då, att torpet ingalunda varit beläget på Borregårdens nuvarande ägor, utan i Ljungstorp, på Borregårdens dåvarande skogsskifte vid Haga. Byggnaden är numera riven, men nuvarande fastighetsägarna Birgitta och Folke Isaksson har kunnat peka ut var torpet en gång legat i den nu så prunkande trädgården.

Min farfarsfar August Timm gifte sig snart därefter den 1 januari 1872 med min farfarsmor, Fredrika Johansdotter född 14 juni 1852 i Marum.

I det lilla torpet om ett rum och kök föddes därefter barnen Hulda Josefina 1873 05 30, Axel Linus 1875 11 04 som så småningom blev min farfar smeden Axel Thimberg i Varnhem, dottern Ada Natalia född 1878 02 12 men tyvärr avliden redan 1880 07 06, dottern Agnes Maria född 1880 12 11 och slutligen dottern Augusta Olivia som föddes 1884 01 27.

Enligt vad jag kunnat utläsa av de ibland något svårtolkade noteringarna i de husförhållningsprotokoll för 1880- 1895, som finns tillgängliga för Borregården Klostrets Rote i Skarke så hade soldaten August Timm av någon anledning arrenderat ut den åkermark, som hörde till torpet. Han var ju som det visade sig händig med byggnadsarbeten, och kunde kanske få sin utkomst på det sättet i stället för att på normalt sätt bruka jorden.

Soldattorp nr 8 vid Västgöta Regemente på Borregårdens dåvarande skogsskifte, där soldaten August Timm med familj bodde mellan åren 1870 och 1883. På bilden står Verna Andersson och Arne Sträng ungefär där ingångsdörren varit belägen. I bakgrunden Birgitta och Folke Isaksson, till vänster Leif Thimberg från Skövde

Som kuriosa kan jag nämna, att det i mönstringsrullan finns följande anteckning om Augusts föregångare på rusthållet, soldatbostället nr 8 :

”Tidigare soldat nr 8 Per Skarp är för rymningsbrott av rullorna afförd den 26 juli 1870. Ersatt med August Timm, förut kallad August Pettersson född i Istrums Socken af Skaraborgs Län den 19 juli 1850. Antagen den 29 september 1870.”

Man kan ju undra vad som fått soldaten Per Skarp att vilja begå rymningsbrott i stället för att helt enkelt begära avsked från sin tjänst vid nästkommande generalmönstringsmöte.

En trolig förklaring till det hela lämnades av Arne Sträng, som påpekar att det på den tiden inte var ovanligt att man emigrerade och kanske inte hade tid att invänta ett formellt avsked.

August Timm tog därefter avsked 1883 10 05 (enligt rullorna återanställdes, transporterades, eller överfördes) till ny tjänst som indelt soldat VG 6 117 vid Kungliga Västgöta Regemente, Vadsbo kompani under nytt efternamn Thimberg. Härvid tilldelades August soldatboställe nr 117 för Lundby socken och för Ambjörnsgården, Ökulls rote.

För att bättre förstå vad det innebar att städslas som knekt vid krigsmakten på denna tid kanske det är på sin plats att förklara det då gällande soldattorpsystemet.

Följande beskrivningar har jag funnit på Internet under sökorden Soldattorp i Sverige och ur bland annat ett mail från signaturen Sigrun med rubriken Soldathistoria.

SOLDATTORPSSYSTEMET

Under början av 1680-talet omorganiserade Karl XI den svenska krigsmakten till ett system som kom att kallas indelningsverket.

Detta innebar att ett enhetligt och ständigt knekthåll skulle upprättas i hela riket landskapsvis eller länsvis. Syftet var att alltid ha ett bestämt antal soldater som var vältränade och som snabbt gick att mobilisera i krig. Dessutom ville Karl XI även stärka krigsmakten efter det dansk-svenska kriget 1675 - 1679, vilket var omöjligt med de då gällande utskrivningarna som innebar att gårdarna efter sin förmåga fick ställa upp med män vid krigstillstånd. Nu indelades de svenska gårdarna i grupper, rotar, som var och en höll en soldat med utrustning, lön, odlingsmark och torp, det så kallade soldattorpet.

Avlöningssystemet var sålunda uppbyggt på naturahushållningens princip och som motprestation fick rotebönderna befrielse från utskrivning för sig själv, en dräng och en pojke. Soldaten levde av sitt torp, förvarade utrustningen hemma och gjorde varje år ett "möte" på regementets exercished.

Det var alltså roteböndernas ansvar att värva soldater. Värvningen skedde främst bland egendomslösa, fattiga, drängar etc. Under fredstid var det ett sätt att komma upp sig, få ett eget torp, uniform etc. Det var också vanligt att söner till en soldat tog värvning. Ny soldat skulle värvas inom 3 månader efter den förre soldaten avlidit eller begärt avsked. En ny soldat skulle presenteras för och godkännas av kompanichefen. Detta skedde vanligen på kompanichefens boställe eller vid särskilda rekryteringsmöten. Blev en soldat godkänd antogs han som rekryt. Soldat blev han först efter godkännande på nästa generalmönstringsmöte. Om roten inte lyckades rekrytera en ny soldat kunde i värsta fall en rotebonde själv få ta på sig uniformen och dra ut i fält.

Det kan tyckas märkligt att en gård som Ökull hade flera soldattorp. Det normala var annars att flera gårdar bildade en rote som höll ett soldattorp och anställde en soldat. Förklaringen till detta gick i korthet ut på att en storbonde fick skattefrihet mot att han ställde en häst och en ryttare till arméns förfogande. En sådan bonde kallades för rusthållare.

Det förekom att enrusthållare ställde flera hästar med ryttare till arméns förfogande, vilket kan förklara att det under Ökull enligt fastighetsregister fanns 4 st Rusthållargårdar.

Under Ökulls rote fanns följande gårds- eller torpnamn noterade i husförhörsbok 1881- 1894. Qvarngården eller Ökulls kvarn, Anders Svensgården, Per Andersgården, Sjögården, Enkans - eller Hustru Sarasgården (Rusthåll), Ambjörnsgården (Rusthåll).

I de fall rusthållarens kostnad beräknades överstiga den skatt som han annars skulle ha betalt, fick han ett tillskott ett s.k. "augment" genom att skattepengar från andra gårdar överfördes till honom. Eftersom det var ekonomiskt förmånligt att vara rusthållare motsatte sig rusthållarna länge att t.ex. kavalleriregementen gjordes om till infanteriregementen.

OM REGEMENTSMÖTEN MM.

Vart tredje år skedde generalmönstringen, dvs. i samband med regementets årliga exercis mönstrades alla mannarna av en general. Det var vid dessa tillfällen som en ny rekryt godkändes "approberades", och en gammal eller oduglig soldat avskedades.

Varje år deltog soldaten i regementets övning på exercisplatsen som var Axevalla hed. Kända av de övriga Svenska exercishedarna är Malma hed, Romme hed, Sanna hed osv. Soldaterna skulle exerceras, övas regelbundet. Detta skedde dels kompanivis och dels regementsvis.

Beroende på hur långt soldaten bodde från exercisplatsen kunde han bli borta upp till en månad, marschtiden inräknad. Soldaterna inkvarterades i tältläger invid övningsheden. Dit och hem marscherade korpralskapet (24 man) i samlad tropp.

Reveljen var tidig, vanligen vid 4-tiden. Sen följde 12-timmars exercis blandat med avbrott för mat. Korum, gudstjänster i fält, hölls både morgon och kväll. Sex man delade på ett tält. Maten lagade man själv i matlag. Varje kompani hade sin egen tross. Kompanimöten kunde ske flera gånger per år, exempelvis varje månad. Man samlades då vid respektive kompanichefs boställe för att övas i skytte, strid och exercis.

Regementsmöten hölls vanligen en gång per år under perioden maj - juni. De pågick i 2 - 3 veckor.

Vart tredje år var det generalmönstring då nya rekryter blev slutligt godkända och gamla fick avsked.

Nu var alla högre befäl närvarande. Varje soldat ropades upp. Vid dessa möten kunde han begära avsked eller avskedas om man ej längre dög på grund av dålig hälsa, ålder etc. Vidare skulle alla nya soldater godkännas. Här kunde också soldaten framföra klagomål.

I Generalmönsterrullan, som fördes av regementsskrivarna registrerades uppgifter om soldaterna, alla förändringar i regementet etc. Främst var dessa möten till för att kontrollera soldaternas hälsa och krigsduglighet samt kontroll av all utrustning. Även stridsövningar kunde förekomma.

Till soldatens plikter under resten av året hörde att deltaga i korpralskapets kyrkparader, vilka dels tjänade som övning dels var uppvisning, samt att hjälpa till med persedelvård, brevbäring och handräckning åt befälen.

OM ARBETSKOMMENDERINGAR

Eftersom 1800-talet till största delen var en fredlig period, använde kronan soldaterna som billig arbetskraft.

Armens utbildade timmermän följde sitt regemente i fält men deltog även vid brobyggen mm. Förutom ren fälttjänst kunde också soldaterna kommenderas ut på olika arbeten. Vanligt var byggnation av fästningar som Sveaborg, Karlsborg, Karlsten etc. Vidare kanalbyggande som Göta-, Hjälmare -, Vaddö kanal etc. Det kunde även vara vägbygge, rensning av färdvägar på vattnet, järnvägar mm.

Ytterligare en kommendering kunde vara brandvakt och fångvakt. Kavalleriet var befriat från arbetskommenderingar.

Vid ett par tillfällen har grenadjärer även satts in för att slå ned folkliga uppror. Jag vet inte om vår farfarsfar August har deltagit i någon sådan kommendering. För den som har tid att leta i krigsarkivet borde det vara intressant att ta reda på om Västgöta Regemente Vadsbo Kompani har deltagit i några arbetskommenderingar och i så fall vilka.

PENSIONERING.

Enligt noteringar som jag hittat i arkiv i Norra Lundby socken står August Thimberg efter 1901 09 15 noterad som Gratialist (Pensionär) August Timberg med postadress box 28, Timbylund. Detta lilla hus finns fortfarande kvar fastän i dåligt skick. Det ligger i kurvan där gamla Skövdevägen kröker mitt för Sörgården och har fastighetsnummer 12.

Indelningsverkets akt för soldaten August avslutas med uppgiften om avsked 1901 09 15 och att underhåll åtnjutits från 1901 10 01. Underhållsbrevets datering var 1901 10 18.

Underhåll var utbetalt under åren 1920 till 1937. Därefter fanns en notering om att det den 1 / 4 1936 efter hans död utbetalats kronor 60:- som begravningshjälp.

Vad vet vi i övrigt om de enskilda soldaternas tillvaro efter pensioneringen? Vet vi hur man fick pension?

Pensionen fick man ansöka om efter att tjänstgöringen upphört. Om en soldat hade tjänat förtjänstfullt så var det vanligt att han av sin rote fick en hjälp till en ny bostad efter pensioneringen. Hur mycket hjälp de fick varierade. Ibland kunde de få fortsätta att bruka den mark de själva hade nyodlat under tiden på soldattorpet.

Angående soldaters pension kan man nog utgå från att en pensionerad soldat inte hade det så fett, och var beroende av någon annan födkrok för att inte sluta sina dagar som fattighjon.

Pension fick man vid 50-års ålder efter normalt 25-30 års tjänstetid och den utbetalades från den militära pensionsstiftelsen Krigsmanshuset i Vadstena.

Understöd utgick dock inte automatiskt. Vanligen krävdes ett hedrande uppförande under hela tjänstetiden samt att soldaten bedömdes sakna förmåga att försörja sig själv efter avskedet.

Om han till viss grad bedömdes som arbetsför fick han, om han blev tilldelat understöd, vanligen ett lägre belopp. Före 1730 fick sällan någon understöd om han inte varit sårad.

Efter pensioneringen fick Soldaten normalt lämna torpet där han bott och där han brukat jorden under lång tid. Det kunde dock hända att han fick bo kvar så länge han levde. Om han var frisk och orkade kunde han få en tjänst som dräng hos någon bonde eller enklare sysslor i socknen. Annars var det fattigvården som väntade.

Avsked från armén kunde en soldat få först vid en generalmönstring. Det kunde ske på egen begäran eller på order från armén. För att få avsked på egen begäran måste soldaten ha ett giltigt skäl som hög ålder, krigsskada eller sjukdom. Om man trodde att han kunde tjäna som soldat ytterligare en tid beviljades inte avsked.

Under 1800-talet delade man in gratialisterna i fyra klasser där pensionen beräknades enligt klass och skäl för avsked.

- 1 Skadad i tjänsten och oförmögen till arbete 72 kr
- 2 Lindrigt skadad i tjänst, förmögen till visst arbete 48 kr
- 3 Minst 30 års tjänstgöring 24 kr
- 4 Ålder överstigande 50 år samt minst 30 tjänsteår 15 kr

När bidragstagaren kom upp i en ålder av 65 respektive 75 år kunde han flyttas upp i närmast högre klass. Beloppen har naturligtvis ändrats genom åren.

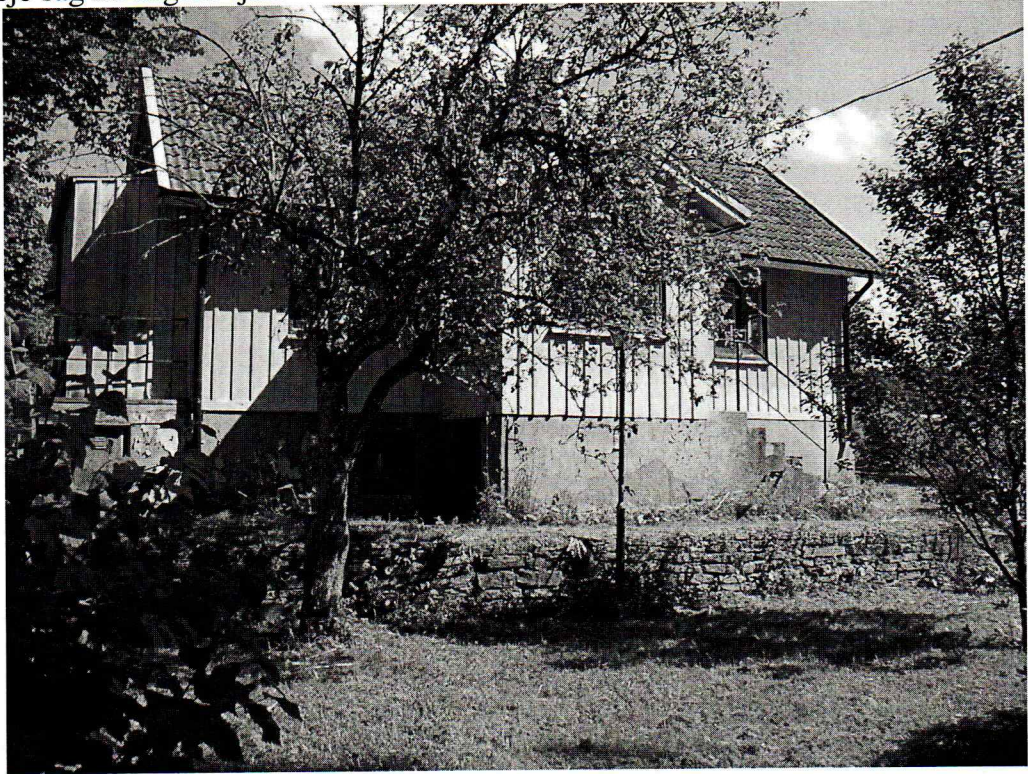
Den indelte soldaten fick redan under 1680- och 90-talen lära sig att läsa och skriva vilket kunde vara honom till fördel på flera sätt.

Han skulle bland annat kunna läsa reglementen och instruktioner. Åtskilliga soldater och officerare både skrev hem samt förde dagbok. Brev och dagböcker som gjort att vi idag känner till en hel del om hur livet i fält var på denna tid. Denna läskunskap hos knektarna gjorde att de utnyttjades av sockeninvärdarna för hjälp med att läsa brev och tolka de myndighetshandlingar som den enskilde medborgaren fick.

Indelningsverket avskaffades 1901 och ersattes med allmän värnplikt. Den allmänna värnplikten innebar också längre och sammanhängande utbildningstider, vilket också inkluderade vintertid. Detta ställde krav på bättre förläggningar.

För varje regemente utsågs en stad i landskapet där regementet stationerades. I dessa städer började man nu uppföra kaserner för de värnpliktiga.

Från att soldaterna varit utspridda i landskapet samlades de nu i regementsstäderna. Många regementsstäder eller garnisonsstäder som Boden, Skövde, Sollefteå, Enköping, Strängnäs och Eksjö såg nu dagens ljus.

August Timms bostad efter pensioneringen blev Timbylund (Överbo tomt nr 12) belägen precis nedanför kurvan på gamla Skövdevägen

SOLDATTORPET

Soldattorpen bestod ofta av ett stort kök som samtidigt fungerade som vardagsrum och sovrum, samt en kammare och en inbyggd förstuga. Väggarna var timrad och taket var täckt av näver och torv. Vanliga mått var 24 fot lång, 14 fot bred samt 9 fot högt. De blev dock större under 1800-talet. Vidare ingick även fähus, lada, förråd och dass. Intill torpet låg en liten åker (några tunnland) samt ett ängsområde som skulle ge ca: 2 lass hö. Det var ej den bästa jorden som bönderna upplät till soldattorpen. Vidare erhöll soldaten en ko, några får eller en gris, några höns, utsäde, ved, bete för kreaturen samt rätt att låna en häst som dragdjur till bl.a. kvarnskjutsar. Soldaten skulle stå för de mindre reparationerna av torpet och rotebönderna för de större.

Soldaten var borta en hel del från soldattorpet, ej enbart i krig utan även i fredstid på övningar eller arbetskommenderingar. Det var då soldathustruns ansvar att sköta torpet förutom en stor barnkull. Hon fick sköta djuren, mjölka, se till att skörden bärgades, så på våren, underhålla byggnaderna mm.

NERA EFTERFORSKNINGAR.

Indelningsverkets akt nr VG 117 1883 benämner nu August Thimberg som soldat nr 117 vid Kungliga Västgöta Regemente, Vadsbo kompani nr 117 för Lundby socken och för Ambjörnsgården, Ökulls Rote.

I rullan noterades dessutom att August var inflyttad 1884 10 29 från Varnhem och som militära meriter är noterat att Timmermansexamen blivit godkänd.

Som civil merit är också noterat, att han gifte sig i Varnhem med Fredrika Johansdotter (född i Marum 1852 06 20) och att paret blev föräldrar till totalt 9 barn.

De första fem barnen föddes ju i det tidigare beskrivna soldattorpet nr 8 i Ljungstorp.

De barn som därefter föddes i soldattorp nr 117 var sönerna Carl Magnus den 1885 01 19 och Nils Torsten den 1888 01 13. Därefter föddes två döttrar Gunhild Elisabet den 1891 06 02 och Hildur Helena den 1893 07 30.

Eftersom nio av barnen överlevde sin tidiga barndom så bör det ha varit trångt om saligheten i det lilla bostaden, där både barn och vuxna skulle samsas med hemsysslor, arbete, skolgång och annat.

Eftersom skolgången troligen inte var längre än treårig fick väl troligen barnen slussas ut i arbetslivet redan i 10-årsåldern för att sedan klara sig på egen hand.

Min farfar smeden Axel Linus Thimberg var ju ett av barnen till indelte soldaten August. Han är den enda person av den generationen av min släkt som jag träffat personligen så därför är det för mig extra intressant att försöka hitta vad som kan finnas kvar av Soldatboställe no 117 vid Kungliga Westgöta Regemente, Wadsbo Kompani i Ökulls rote.

Jag har ju tidigare i Stora Lundbys arkiv förgäves sökt efter läget på soldattorpet nr 117, Ambjörnsgården under Ökulls rote, där de flesta av farfars syskon fostrats och vuxit upp. På en kartskiss i arkivet i Lundby församlingshem fanns inmarkerat åtskilliga soldattorp i kommunen men dock inte vårt soldattorp 117.

Ytterligare ett torpnamn förutom Ambjörnsgården har omnämnts i husförhållsböckerna från 1881- 1897 för Norra Lundby, nämligen boende i soldattorp med namnet Hasselbacken.

På torpet Hasselbacken under Ökull föddes farfars yngsta syster Berta Eleonora 7/2 1897, vilket måste innebära att antalet födda barn uppgick till totalt tio.

Detta torp ligger i närheten av Himmelsberget vid Ulunda nära Varnhem och är på gamla kartor markerat som soldattorp och tillhörigt Ökulls ägor.

En försvårande omständighet för att kunna reda ut de fastighetsbeteckningar, som gällde före sekelskiftet är ju att gårds- och kommuntillhörighet kan ha förändrats i och med det laga skifte som genomfördes vid sekelskiftet. Mark som tidigare funnits under Ökull kan ju ha skiftats mot mark, tidigare tillhörig annan egendom.

Hur som helst, Soldattorpet nr 117, där vår farfar Axel Linus föddes och tillbringade sina första år kan ha varit torpet Hasselbacken nu tillhörigt Varnhem, tidigare under Ökulls rote med dåvarande rusthållsadress Ambjörnsgården.

Ytterligare belägg för denna tro fick jag vid samtal med Arne Sträng, som dessutom hittat följande bildbevis i Norra Lundbys arkiv.

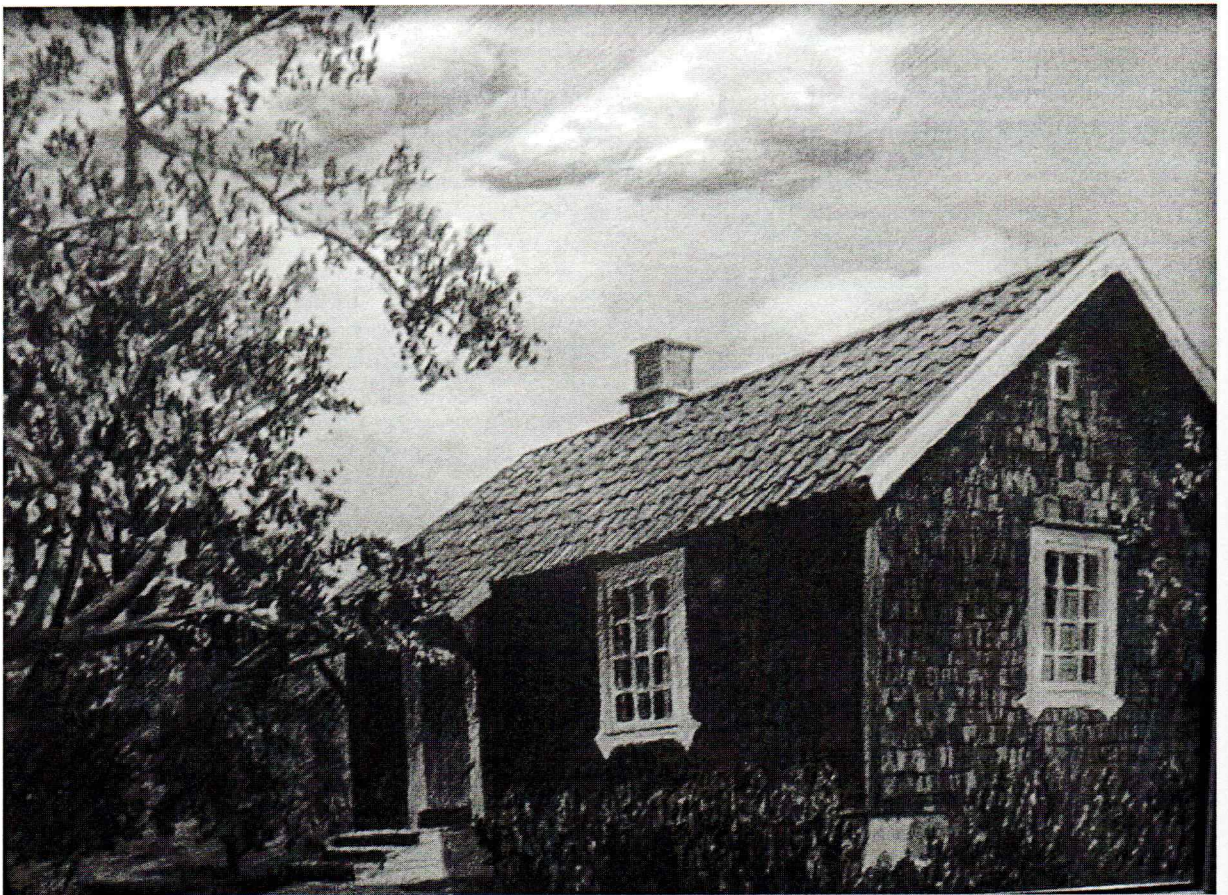

Foto: Alf Hansson

Fotokopia av tavla i Ove Rydén's ägo. På tavlans baksida finns texten:
Till Pappa Julafton 1935 från Linnea och Effe

Hasselbacken, Huset i Läradsgården, N. Sundby.
Den äldre byggnaden utvändigt klädd med taksgrön.
Soldaten Johan Linus Rydén och hans hustru Lina
f. Hallberg inköpte gården 1912.
Tidigare innehavare soldat Timberg.

Foto: Alf Hansson

Hasselbacken, N Lundby ägare: Ove Rydén Tidigare ägare Lars och Inga Rydén köptes 1948 Mangårdsbyggnaden till- och ombyggdes 1934. Ekonomibyggnaden uppförd 1913. Gården består av tvenne sammanlagda soldattorp

De nuvarande ägarna av Hasselbacken känner inte till någon tidigare soldattorpsbeteckning när jag ställde frågan till dem. Men torpet Hasselbacken är dock på gamla kartor markerat med beteckningen ST för soldattorp, vilket vi ändå får sätta viss tro till.

Min kusin Anna Lisa Gustavsson, som är född på Källebacken i Åsa på Billingen och nu är bosatt i Eggby, har berättat att farfar Axel Linus senare var uppvuxen på torpet Ullehov som ligger vid Ulunda inte långt ifrån torpet Hasselbacken.

Vid något senare tillfälle har alltså tidigare soldaten August Pettersson Timm Timberg övertagit torpet Ullehov, tidigare soldatboställe nr 9 vid Gudhems kompani. Detta bör ju ha skett efter hans pensionering från aktiv tjänst 1901 09 15.

Ullehov har tidigare varit Soldatboställe nr 9 vid Gudhems kompani. Bostället var tilldelat soldat Gustaf Johansson Ullberg. Denne flyttade 1892 11 16 till N Lundby med fru Kristina Adamsdotter Ek och sina nio barn.

Enligt Husförhørsprotokoll 1880- 1895 för Varnhem ägdes därefter Ullehov av Olaus Nilsson och system Inga Stina Nilsdotter från N Lundby om vilken senare det finns en något kryptisk notering i protokollet för soldatbostället:

”Inga Nilsdotter från Ullehov har denna dag låtit anteckna Kristina Adamsdotter Ek såsom sitt barn den 8 november 1899.”

Inga är född i Lundby 1823 04 22 och Kristina i Varnhem 1852 02 06. Inga som var ogift har tydligen av någon anledning på gamledagar adopterat ett flickebarn. Noteringen i protokollet gör det ju också troligt att farfarsfar inte kunnat övertaga Ullehov förrän efter år 1900

På Ullehov är nu det ursprungliga bostadshuset rivet och bara ladugårdsbyggnad och utedass är bevarat när det nya boningshuset uppfördes på 1930- talet. Torpet låg förresten enligt min kusin Anna Lisa Gustavsson på andra sidan vägen från ladugården räknat i sänkan på ängen.

Jag får undersöka detta vid något senare tillfälle.

Som ytterligare en kuriosadetalj kan jag nämna, att min farfar, smeden Axel Linus Thimberg så småningom även han bosatte sig i ett eget soldattorp. Jag har av Arne Sträng fått en kopia av " Protokoll fördr vid fastighetsauktion å soldatbostället n:o 327 vid Kongl Skaraborgs regemente" daterat den 26 februari 1906. Bostället låg under stamhemmanet Ledsgården och är beläget ovanför Bille kvarn. Byggnaden kallades sedermera Bäckefors och finns bevarad i gott skick. Eftersom min far och syskon är födda och uppvuxna där avvaktar jag med historien om detta hus och om familjens fortsatta öden till en separat uppsats.

Farfarsfar August Thimberg avled 1936 02 20 och vilar bredvid sin hustru Fredrika Johansdotter på Varnhems kyrkogård där en enkel gravsten fortfarande finns bevarad.

Gravplatsen på Varnhems kyrkogård där min farfarsfar soldaten och timmermannen August Thimberg och farfarsmor Fredrika vilar. Stenen bredvid (till höger) är graven där deras dotter Agnes och dotterdotter Violetta vilar. (De liggande gravstenarna)

Hans Thimberg